

ВІДГУК

офіційного опонента Філоненко Софії Олегівни, доктора філологічних наук, професора кафедри зарубіжної літератури та теорії літератури факультету філології та соціальних комунікацій Бердянського державного педагогічного університету, на дисертацію Скляр Анжеліки Юріївни «Художньо-естетичні доміанти буття драматургічного твору (на матеріалі української драматургії 1990-х років)», подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.06 – теорія літератури на засідання спеціалізованої вченої ради К 14.053.03 у Житомирському державному університеті імені Івана Франка

Упродовж ХХ – на початку ХХІ століття студії над проблемами драматургії належали до важливих напрямів гуманітаристики. Драма ставала головною дійовою особою мистецтва у часи потрясінь і трансформацій, коли соціум мусив відповісти на виклики історії. Театр Сйтса і Шоу, Арто і Аполлінера, Брехта і Камю, Йонеско і Беккета, Дюрренматта і Стоппарда, Олбі і Пінтера концентрував у собі ключові цивілізаційні симптоми, драматургія ХХ століття стала унікальним багатовекторним феноменом у безлічі жанрових, стильових і національних варіантів. Набули переосмислення чільні категорії театральної культури: дія, конфлікт, діалог, автор, дійова особа, трагічне і комічне. Сьогоднішня драматургія перебуває у складних стосунках із новими медіа – кінематографом, телебаченням, Інтернетом, конкуруючи з ними за вплив, але й переймаючи формальні і змістові новації.

У літературознавстві та мистецтвознавстві сучасна драма є постійним об'єктом студіювання. Це засвідчують праці зарубіжних учених: «Кінець світу. Вступ до сучасної драми» Моріса Валенсі, «Втілений простір: феноменологія та перформанс у сучасній драмі» Стентона Гарнера, «Сучасна

драма: окреслення поля» за редакцією Річарда Ноулза, Вільяма Вортена, Джоан Томпкінс, «Нарис сучасної драматургії» Томаса Дікінсона, «Постмодерн / драма: читання сучасної сцени» Стівена Ватта, «Театр пам'яті і постмодерна драма» Джанетт Малкін, «Довкола абсурду: есеї про модерну й постмодерну драму» Еноха Братера і Рубі Коуна, що були опубліковані в 1980-х – 2000-х роках.

Українська драматургія 1990-х років, що розвивалася під знаком префіксів «пост»: пострадянська, посткомуністична, постперебудовна, постчорнобильська, посттоталітарна, постколоніальна, постмодерна – нечасто опинялася у фокусі уваги літературознавців. Хоча певні здобутки в її дослідженні варто відзначити, зокрема, у вагомих працях М. Шаповал, О. Бондарєвої, Л. Залеської-Онишкевич, Н. Мірошніченко, О. Когут, Т. Вірченко, які проаналізували її жанрову парадигму, ідейну спрямованість, літературний і театральний контекст, стильові новації, архетипні структури й художні конфлікти. Утім, саме естетичний, формальний аспект драматургії дев'яностих досліджений фрагментарно. Цю лакуну спробувала заповнити дисертація Анжеліки Юрїївни Скляр «Художньо-естетичні домінанти буття драматургічного твору (на матеріалі української драматургії 1990-х років)». Її авторка виходила з того, що драма як літературний рід має специфіку в реалізації естетичної функції, яку окреслено вже в «Поетиці» Аристотеля. Разом з тим, авторка роботи пов'язала вивчення естетичної парадигми п'єс кінця ХХ століття із їхньою роллю у процесах збереження й відтворення національної ідентичності, керуючись думкою Г. Гегеля: «Драма – це витвір уже розвинутого всередині себе національного життя». Перевага роботи в тому, що естетичні категорії трагічного, драматичного, комічного досліджуються у взаємодії з культурно-історичним контекстом української драматургії та ідейною спрямованістю її творів.

Анжеліка Скляр провела колосальну за обсягом роботу, систематизувавши кілька десятків п'єс В. Андрушка, Ю. Антиповича, І. Бондаря-Терещенка, М. Братана, Віри Вовк, А. Гризуна, Л. Демської,

К. Демчук, В. Дергача, В. Діброви, А. Дністрового, О. Ірванця, О. Лупія, І. Ляховського, П. Марусика, Б. Мельничука, М. Негоди, Неди Нежданої, С. Носаня, О. Омельченко, Л. Пастушенка, О. Погребінської, Й. Струцюка, Ю. Тарнавського, Н. Фурси, Л. Чупіс, В. Шевчука, Г. Штоня, С. Щученка, які були надруковані як окремі твори, а також у складі збірок та антологій: «У чеканні театру» (1998 р.), «У пошуку театру» (2003 р.) та «Страйк ілюзій» (2004 р.). Її бачення естетичної парадигми драми 1990-х років є комплексним: авторка не обмежується трьома ключовими категоріями (трагічне, комічне, драматичне), але й висвітлює інші художні реєстри сучасної драми через істотні опозиції: «прекрасне / огидне», «красиве / потворне», «гармонійне / дисгармонійне», «сакральне / буденне», «іронічне / цинічне», «симетричне / асиметричне», «символічне / реальне» та інші. Цілком закономірно дисертантка пов'язує ці категорії із традиційними та модернізованими жанрами, про що йдеться у 2 і 3 розділах роботи.

Авторка аргументовано окреслила наукову новизну своєї роботи, у якій «уперше запропоновано концепцію аналізу естетичної парадигми драматургічного твору, засновану на культурно-історичному та системному підходах, які сприяли виокремленню понять «художньо-естетична домінанта літературного твору», «естетика драми» та «антиестетика драми»; встановлено зв'язки естетичної парадигми зі змістовими та формальними компонентами драматургічного твору, що дає змогу представити дві групи художньо-естетичних доміант за критерієм ставлення митця до дійсності; поглиблено уявлення про естетичні засади драматургічної творчості літературного покоління «дев'ятдесятників»; надано розвитку уявленням про художньо-естетичну парадигму української літератури 1990-х рр.» (с.18).

Анжеліка Скляр глибоко проаналізувала та узагальнила концептуальні положення студій із естетики, теорії та історії літератури, театрознавства, філософії, що забезпечило міцне методологічне підґрунтя дисертації. Цілком мотивованим виглядає, на мій погляд, поєднання кількох наукових стратегій: системного та культурно-історичного підходів, контекстуального аналізу.

Ефективним є також застосування порівняльно-історичного, поетологічного, рецептивного, герменевтичного методів. Керуючись ідеями В. Бичкова, Ю. Борева, М. Кагана, О. Лосева, М. Овсянникова, В. Шестакова, Л. Левчук, Л. Сморг, В. Мовчан, К. Фролової, Є. Барана, Р. Харчук, Л. Демської-Будзуляк, Т. Гундорової, В. Даниленка, М. Шаповал, О. Бондарєвої, Л. Залеської-Онишкевич, Н. Мірошниченко, О. Когут, Т. Вірченко, дисертант зуміла обґрунтувати власні оригінальні концепції естетики та антиестетики драми, їхніх зв'язків із формально-змістовими компонентами творів, здійснити комплексний усебічний аналіз естетичної парадигми драматургії 1990-х років. Анжеліка Скляр виявила під час дослідження наукову сумлінність та ерудицію, систематизувавши ключові праці про феномен модерної і постмодерної драми. Вважаю репрезентативним список джерел, використаних у дисертації, який налічує 203 позиції.

У дисертації є численні й обґрунтовані покликання на праці українських і зарубіжних філософів, філологів, мистецтвознавців. Однак робота значно виграла б, якби її авторка використала джерела іноземною мовою, зокрема новітні праці із сучасної драматургії, драми ХХ століття, згадані вище.

Поставлені завдання, об'єкт і предмет студії зумовили структурування дисертаційної роботи, яка містить три розділи.

У першому з них **«Художньо-естетична парадигма в літературознавчому дискурсі»** Анжеліка Скляр подає докладний аналіз парадигматичного підходу й можливостей його застосування до аналізу драматургії. Вона ретельно простежила трансформацію естетичної парадигми починаючи від зародження театру: в античності, Середньовіччі, Ренесансі, бароко, класицизмі, романтизмі, приділивши особливу увагу драмі ХХ століття, у якій провідне місце на різних етапах посідали ідеї *руйнування, чудесного, доцільності, соціального*. Можна погодитися із авторськими дефініціями *естетики та антиестетики* драми («Естетика драми – це система естетичних категорій зі своїм актуальним змістовим наповненням,

завдяки якій здійснюється оцінка конкретного драматичного твору, авторського доробку або певного літературного періоду»; «Антиестетикою драми є така система естетичних категорій, яка нівелює традиційну гуманістичну орієнтацію драматичного мистецтва, витворюючи нову художню реальність, концептуальним центром якої виступає критично-заперечне ставлення митця до дійсності»).

Позитивним моментом у цьому розділі є формулювання критеріїв оцінки драматичних творів (підрозділ 1.2), а також уточнення поняття художньо-естетичної домінанти літературного твору. Це дає можливість не тільки визначити місце конкретної драми в літературному процесі, але й збагатити театральний репертуар новими творами (прикладне значення). Сумлінним і глибоким є аналіз літературознавчого дискурсу стосовно української драматургії 1990-х років. Анжеліка Скляр керувалася тезою про особливу місію покоління дев'ятдесятників, висловленою в студіях Н. Корнієнко, Є. Барана, Я. Поліщука, Т. Гундорової, Н. Мірошніченко, окреслила естетичну парадигму драми, спираючись на праці О. Бондаревої, Л. Залеської-Онишкевич, М. Шаповал, О. Когут, Т. Вірченко. Вважаю, що в першому розділі авторці вдалося розв'язати порушені теоретичні питання, які стали дороговказами для подальшого дослідження.

Другий розділ **«Художньо-естетична домінанта як чинник буття драматургічного твору»** подає глибокий аналіз художньо-естетичних домінант української драматургії 1990-х рр. Моделі художньої рецепції історії висвітлено на матеріалі п'єс «Декалог самопосвяти» Й. Струцюка, «Туга» М. Братана, «Тричі крига замерзала», «Ціна свободи» П. Марусика, «Кривавий засів», «Нерозумні діти» В. Андрушка, «Закоханий четар» О. Лупія, «Пам'ять серця» М. Мулика, «Відважна Марта (Кур'єр провідника ОУН-УПА)» Я. Яроша. У всіх творах авторка вирізняє домінанту «героїчного» (назви твору й жанрові визначення, проблематика, система дійових осіб, конфлікт). У підрозділі 2.2 увагу приділено п'єсам, які презентують відомі історичні постаті («Брама смертельної тіні» В. Шевчука,

«Смерть Хмельницького» Й. Струцюка, «Гетьман» М. Негоди, «Судна ніч» С. Носаня, «Соломія Крушельницька» Б. Мельничука та І. Ляховського і «Був Маяковським...» А. Гризуна). У них акцентовано категорії дисгармонійного та піднесеного у зв'язку з суспільними, історичними ідеалами персонажів. Драматичні конфлікти драматургії 1990-х років досліджено на матеріалі п'єс «Остання ніч Мазепи» Ю. Антиповича, «Ой, літав орел...» В. Дергача, «Канон», «Адам і Хева» Г. Штоня, «Страсті по Голосу» Н. Фурси (підрозділ 2.3); естетизації дійсності мовно-поетичними засобами присвячено підрозділ 2.4, де ритмічна й поетикальна основа драми проаналізована на прикладах творів «Казка про вершника», «Зимове дійство» та «Весняне дійство» Віри Вовк, «Остання мить», «Вигнанці» С. Носаня, «Метеор над світом» В. Дергача та «Судний день Пілата, прокуратора Іудеї» Л. Пастушенка. Проблема жанрового визначення п'єс є ключовою в підрозділі 2.5, її розкрито на матеріалі драм Зразками цієї тенденції в літературному процесі виступають п'єси «Кінець віку (Вода життя)» В. Шевчука, «Гора» І. Драча, «І на оновленій землі...» С. Носаня, «Брате мій, Каїне...» Ю. Антиповича, «Дев'ятий місячний день» О. Погребінської та «Полум'я любові» О. Омельченко. Зазначу, що другий розділ дисертації вирізняється комплексним підходом, цілісним баченням літературного матеріалу, увагою до системних категорій та художнього мікрорівня драми, враховує інтертекстуальні та інтермедіальні зв'язки творів.

У третьому розділі «**Антиестетика п'єс кінця ХХ ст.**» йдеться про індивідуально-авторські драматургічні концепції та парадигми українського постмодернізму. Аналіз здійснено на матеріалі п'єс Юрія Тарнавського, Володимира Діброви, Олександра Ірванця, Анатолія Дністрового, Лесі Демської, Неди Нежданої та інших драматургів. Відповідно до теоретичної концепції, сформульованої в першому розділі дисертації, Анжеліка Скляр пов'язує художні пошуки авторів з категорією «антиестетики» й «постмодернізмом». Дисертантка проводить логічні зв'язки між театральними принципами Юрія Тарнавського та ідеями Б. Брехта, А. Арто,

Ж. Дерріди. Слушним є акцент на елітарній спрямованості модерної драматургії цього автора (деконструкція, інтертекстуальність, іронія, метафоризація). Грунтовним є аналіз драм О.Ірванця та В.Діброви зі збірок «Лускунчик-2004» та «Довкола столу», де відбилися і фрагменти радянського тоталітарного дискурсу, і трансформаційні вектори українського суспільства 1990-х років. Авторка дійшла закономірного висновку щодо естетизації дисгармонії, деформації, абсурду, художньо-естетичні домінанти потворного, низького й комічного в аналізованих творах.

Назагал можна сказати, що дисертація Скляр Анжеліки Юріївни є самостійним, оригінальним і новаторським дослідженням. Висновки до роботи науково достовірні, є достатньо вагомими відповідями на поставлені дисертанткою завдання.

Висловлю також кілька зауваження щодо змісту дисертації.

1. На мій погляд, висвітлення в першому розділі потребувала проблема канону в українській драмі 1990-х (а також і в сучасній драматургії). Авторка узагальнює й систематизує обсяжний і різномірний драматургічний матеріал, звернувшись до десятків п'єс та імен, що представляють різні генерації і локальні феномени, наприклад, літературу діаспори. Яке їхнє місце в літературному каноні взагалі і в драмі зокрема? Чи розглядали цю проблему чільні театрознавці й літературознавці та критики?

2. У преамбулі до розділу 3 дисертантка звернулася до понять *антиестетики* (антидрами, антироману), а також *постмодернізму*. Утім, розуміння останнього є неповним, базованим лише на концепціях Т. Гундорової, В. Єшкілева, Л. Тарнашинської, Я. Голобородька, Г. Улюри. Варто було б залучити до розгляду цієї проблеми зарубіжні студії Ж.-Ф. Ліотара, Ф. Джеймісона, І. Гассана, Р. Рорті, Ж. Дельоза, а також українських учених – І. Фізера, М. Павлишина, Г. Грабовича, Р. Харчук, Т. Денисової та ін. Це могло би значно поглибити теоретичну концепцію роботи й інтерпретацію антиестетики.

3. Дисертантка майже не торкається питання сценічної історії аналізованих драм. Як реалізовані естетичні категорії *піднесеного, дисгармонійного, потворного* в театральних інтерпретаціях, українських або зарубіжних? Чи залишилися п'єси «драмами для читання», а якщо ні – то хто їхній глядач? Чи призначені вони для вузького кола (приміром, університетського середовища), чи зорієнтовані на масову публіку? Це може становити й перспективу дослідження.

4. Дисертація Анжеліки Скляр сфокусована на національному варіанті драматургії кінця ХХ століття, яка розглянута системно й комплексно. Утім, робота значно виграла б, якби її авторка хоча б кількома штрихами висвітлила зарубіжний контекст української драматургії 1990-х. Як корелює вітчизняна драматургія з європейською, американською, більш конкретно – з польською, чеською, болгарською, сербською? Є вона суто локальним феноменом або перебуває в річищі світових тенденцій драматургії?

5. Окрім цього, хотілося б побачити в роботі більше зіставлень із драматургією радянського періоду (що змінилося?) і з п'єсами початку ХХІ століття, написаними в 2000-х та 2010-х роках. Це дало б змогу чіткіше окреслити специфіку обраного періоду, простежити певні лінії розвитку національного театру.

Попри сказане, дисертація Анжеліки Юріївни Скляр є завершеним дослідженням, науково обґрунтовані результати якого розширюють уявлення про естетичну парадигму і домінанти української драматургії 1990-х років у жанровому, стильовому, тематичному розмаїтті.

Зміст дослідження відображений в 10 статтях у наукових фахових виданнях України, 3 статтях у закордонних наукових виданнях (Відень, Варшава, Алмати), 3 працях апробаційного характеру, а також в авторефераті. Зміст автореферату ідентичний основним положенням дисертації. Отримані авторкою результати достовірні, висновки обґрунтовані. Дисертація охайно оформлена. У кінці кожного розділу зроблено чіткі висновки.

Таким чином, можна дійти висновку про те, що кандидатська дисертація «Художньо-естетичні доміанти буття драматургічного твору (на матеріалі української драматургії 1990-х років)» виконана на належному рівні і відповідає вимогам дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук згідно з «Порядком присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами, внесеними Постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 року, № 656), а тому авторка цієї роботи, Скляр Анжеліка Юріївна, заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.06 – теорія літератури.

Учений секретар Бердянського державного
педагогічного університету

О.І. Попова

Доктор філологічних наук,
професор кафедри зарубіжної літератури
та теорії літератури
Бердянського державного педагогічного
університету

С. О. Філоненко